

UDK 32.019.5:316.653

Primljeno: 01. 08. 2020.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Enes Pašalić

JAVNO MNIJENJE KAO SENSUS COMMUNIS U BRČKO DISTRIKTU BiH

Istraživanja javnog mnijenja na prostoru Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine su sporadična ili ih uopšte nema, mada je javno mnijenje bitna pretpostavka razumijevanja same demokracije i bitan faktor propitivanja legitimnosti političke prakse. Javno mnijenje trebalo bi biti zasnovano na racionalnoj argumentaciji kako bi se politički „voluntas“ transformirao u „ratio“.

Totalitarna država, masovna kultura i masovni mediji doveli su u pitanje predstavu o racionalnom građaninu ukazujući na limit modernog razuma, tako da je javno mnijenje svedeno na "zdrav razum" običnih građana. Mada je Kant smatrao da istinitost mnijenja nije ni subjektivno ni objektivno valjana utemeljena, ipak je pretpostavljao da ima nešto "racionalno" u tom promišljanju vođenom brigom za preživljavanje u svijetu svakodnevnog života, što smo nazvali „sensus communis“.

Sensus communis je postracionalna istinitost i pravednost koja ne mora biti ni razložna, ni objektivna, ni logična. To je pamet običnih ljudi koja utemeljuje građanski moralni bitak. Kod stanovnika Distrikta je sensus communis istraživao na osnovu njihove prosudbe o životnim uslovima, socijalnim odnosima, naciji, religiji i radu javnih institucija.

Na osnovu rezultata istraživanja može se zaključiti da kod sinkretičnog sensus communisa stanovnika Distrikta, u kojem se isprepliću tradicionalne, moderne i postmoderne vrijednosti, dominiraju premoderni socijalni odnosi gospodara i sluga, askriptivne socijalne veze, osjećaj nacionalne ugroženosti, deklarativni religijski tradicionalizam bez transcendentnog ishodišta, dodvoravanje javnim institucijama i njihovim predstavnicima praćeno ispraznim ritualizmom, mimikrijom i ličnim fantazmima. U njihovim stavovima teško je naći korelaciju između deklarativnog i stvarnog ponašanja, tako da sensus communis dobija šizofrene solipsističke forme, forme simulakruma. To omogućava da stvarnost i fikcija, oznaka i označeno, predstava

i predstavljeno, slika i realni lik zamijene mjesta, tako da stvarnost egzistira u fiktivnoj ljepoti govora, oznake, predstave, slike, dok kvarnost i koruptivnost, sklonjeno od očiju javnosti, zarobljavaju mentalne i socijalne matrice života.

Ključne riječi: javno mnijenje; zdrav razum; sensus communis; demokracija; masovna kultura; svijet svakodnevnog života; šizofrenija; simulacija; simulakrum

Mada su sintagme javno mnijenje, javni prostor i javnost povezane sa pojmom demokratije i tradicijom liberalne demokratske prakse ka kojoj teži kako Bosna i Hercegovina (BiH), tako i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine (Distrikt), one niti su dovedene do kolektivne svijesti kao bitne pretpostavke razumijevanja same demokratije, a još manje su predmet empirijskog istraživanja kao bitnog faktora propitivanja legitimnosti političke prakse. Modernoj državi koja se temelji na principu narodnog suvereniteta postojanje javnog mnijenja i javnosti supstancijalna je pretpostavka legitimnosti njenih odluka (Habermas 1991: 64). Narod koji je izvor svake demokratske vlasti ne iscrpljuje svoj uticaj na vlast na izborima,¹ nego je djelatan u prostoru javnosti i javnoga mnijenja koji su izvor autoriteta i legitimiteta te demokratske vlasti (Habermas 1991: 237-238). Stoga je poželjno i potrebno javno mnijenje artikulirati i istraživati.

Istraživanja javnog mnijenja na prostoru BiH su sporadična, kao što je i ovo provedeno u Brčko Distriktu BiH 2018. godine, ali i takvo može poslužiti kao ogledalo prosuđivanja građana o sopstvenim uslovima života i funkcionisanju vlasti na prostoru Brčko Distrikta BiH.

1. JAVNO MNIJENJE

Oba elementa sintagme „javno mnijenje“ su mnogoznačna jer njihovo značenje zavisi kako od historijskog i socio-političkog, tako i od teorijskog okvira njene primjene. U kontekstu Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta BiH ono ima specifično značenje, o čemu će posebno biti riječi. I kao pojam i kao praksa javno mnijenje vezano je za pojavu liberalnog kapitalizma i formiranje moderne demokratske države u 18. vijeku. Ovaj pojam sastavni je dio teorije demokratije i njenih osnovnih kategorija kao što su građanin, državljanin, javnost, demokratska vlast (Price 2008: 11-25).

¹ Habermas razlikuje racionalnost zajedničkog javnog mišljenja naroda od racionalnosti rezultata izbora.

Idealno javno mnijenje ili sudovi o javnim stvarima trebali bi biti zasnovani na racionalnoj argumentaciji kako bi se politički „voluntas“ transformirao u „ratio“ i tako racionalno legitimizirala javna vlast. U praksi to nije bivalo tako. Historijski, pod uticajem ideologija, masovnih medija, prodorom države u građansko društvo, nestankom sfere privatnosti, nametnutim stereotipima i predrasudama javno mnijenje je izgubilo svoju osnovu racionalne argumentacije i racionalno utemeljenog znanja. Postalo je netransparentno mišljenje podložno manipulaciji u funkciji stvarnih ili fabrikovanih potreba ljudi u određenom socijalnom kontekstu. I kao takvo ostalo je bitno za legitimiranje javne vlasti jer je izražavalo djelatne potrebe i tendencije zajedničkog života (Habermas 1991: 120).

Gotovo da nema generalno prihvaćene definicije javnog mnijenja jer se radi o pojmu koji se odnosi na interaktivan, multidimenzionalan i kontinuirano promjenljiv fenomen. Nijedan element ove sintagme nije definitivno i jasno određen (Crespi 1997: XI).

1.1 „Javno“

Značenje pojma „javno“ („public“) potiče od latinskog „publicus“ što znači narod ili oblast generalno otvorena narodu shvaćenom kao publika. Uslov nastanka javnog prostora shvaćenog u modernom smislu je razdvajanje države i društva. U tom prostoru između države i društva formira se javni prostor u kojem građani iz sfere privatnosti (građanskog društva), zainteresirani za javnu stvar (res publicu) diskutiraju i prosuđuju djelovanje državne vlasti. Javni prostor kao takav predstavlja okvir zajedničkog interesa i okvir opšteg dobra (Roberts & Crossley 2004: 1-28). Već samim tim značenje javnog prostora je kontradiktorno i dihotomno jer je upitno da li pojedinci iz sfere privacije nastupaju kao ljudi (homo) ili kao privatni vlasnici (bourgeoisie). Ukoliko nastupaju kao privatni vlasnici onda javno mnijenje u kojem se kristalizira javni prostor ne može biti osnova jedinstva i istine svih građana jer se građani (bourgeois) kao privatni vlasnici razlikuju po imovini i drugim sposobnostima (Habermas 1991: 30-89).

Pored toga, savremena država se sve više upliće u sferu privacije i građanskog društva. Uticaji masovne kulture i masovnih medija učinili su da pojedinac više ne nastupa u javnom prostoru kao racionalna individua nego kao dio mase ili grupe u koju su introjicirani stereotipi, predrasude i ideologije. Država, masovni mediji i masovna kultura doveli su u pitanje autonomiju građanskog društva i autonomiju

pojedince, čovjeka i građanina. No, to ne znači da je javni prostor kao takav nestao, nego da je samo dobio nove forme.

1.2 „Mnijenje“

Pojam „mnijenje“ („opinion“) u sebi sadrži epistemološke ali i moralne pretenzije. S jedne strane on izražava spoznajni sud, ono što je istinito ili lažno, a s druge, moralni sud, ono što je poželjno i dobro (Habermas 1991: 90-103). Njegovo epistemološko značenje proizilazi iz grčkog pojma „doxa“ koji izražava nesiguran, neutemeljen i manje vrijedan sud. U 18. vijeku kroz sintagmu javno mnijenje dobija karakteristike racionalno utemeljenog suda. Habermas ga definiira idealno kao racionalni sud dobro obaviještenih građana utemeljen na znanju i dobroj namjeri (Donsback & Traugott 2008: 1-5).

Neoliberalna država, masovna kultura i masovni mediji doveli su u pitanje ovu idealnu predstavu o racionalnom građaninu ukazujući na limite modernog razuma. Građanin se pretvara u konzumenta koji prosuđuje o opštim stvarima na osnovu subjektivnih vjerovanja, interesa, osjećaja, selektivne percepcije i pamćenja a pod uticajima raznih ideologija i masovnih sredstava komuniciranja (Ginneken 2003). Kao takvo, javno mnijenje ne izražava racionalno prosuđivanje o javnim stvarima nego zdravorazumsko mnijenje koje proizilazi iz narodnog životnog iskustva stečenog brigom za preživljavanje i trenutnim interesima i potrebama, najčešće impregnirano dominantnim ideološkim i vrijednosnim obrascima. No, i kao takvo javno mnijenje izražava egzistencijalno stanje pojedinaca i kolektiva koje je javno relevantno i javno (politički) djelatno.

Generalna odrednica mnijenja je da pripada jednom od modaliteta mišljenja. Još i prije, a naročito nakon Dekartovog „cogito ergo sum“, mišljenje se uzima kao fundamentalno određenje čovjeka. Mišljenje se izražava u modalitetima vjerovanja, rješavanja problema, konceptualizacije, predviđanja, suđenja, meditacije. Ovi modaliteti međusobno se prepliću a odvijaju se često i nesvjesno. Oni ne moraju uvijek biti racionalni, optimalni, poželjni, pametni (Holoak & Morrison 2005: 1-13). Mnijenje spada u proces suđenja (prosuđivanja) da nešto jeste ili nije, da je nešto istinito ili nije, da je nešto poželjno i dobro ili nije poželjno i dobro. Kod javnog mnijenja uvijek je posrijedi sud o nečemu što pripada javnoj stvari (res publici), o nekoj odluci ili činu države, odnosno državne vlasti.

Kant razlikuje tri modaliteta istinitosti suđenja: znanje, mnijenje i vjerovanje (Kant 2012: 595-602).² No, već sam Kant smatra da istinitost mnijenja nije epistemološki, ni subjektivno ni objektivno, valjano utemeljena i primjećuje da ima nešto racionalno što nam nameće da sudimo putem mnijenja i da je ono kao takvo dominantno prosuđivanje u svakodnevnom životu (Pasternack 2014: 55-74). To nešto „racionalno“, temeljem čega sudimo u svakodnevnom životu o bitnim javnim stvarima u formi javnog mnijenja i sa čime se javno mnijenje može poistovijetiti, nazivamo „sensus communis“.

2. JAVNO MNIJENJE KAO „SENSUS COMMUNIS“

Sensus communis je specifičan oblik mišljenja, promišljanja, prosudbe, spoznaje, različit od onih oblika mišljenja koje koriste nauka, religija ili ideologija. Latinski pojam „sensus communis“ je prevod grčkog „koinos nous“ a koji se prevodi kao „common sense“ ili na našem jeziku kao „zdrav razum“ (Thoma & Fuchs 2018: 20-21).³ U zapadnoj tradiciji još prije Dekarta i njegovog Cogita došlo je do separiranja filozofskog i naučnog mišljenja od mišljenja koje koristi svijet svakodnevnog života. Filozofsko i naučno mišljenje se odvojilo od bioloških, socijalnih i kulturnih nedaća života i svijet svakodnevnog života prepustilo „common sensu“ ili „sensus communisu“ (Lewis 1960: 7).

Promišljanje i prosuđivanje realnosti na kojem se temelji sensus communis nije privatno mišljenje („sensus privatus“) nego mišljenje zasnovano na „commonness“, na zajedništvu, na zajedničkom životu običnih ljudi i njihovoj bliskosti sa svijetom života. Ono odgovara usvojenom standardu ukusa i ponašanja zajednice, u skladu sa životnim prilikama i kao takvo je dio zajedničkog svijeta kulture ili kolektivne praktične mudrosti zajednice (Beliaeva 2019).

² Kant istinitost suda zasniva na objektivnim i subjektivnim razlozima. Znanje je i subjektivno i objektivno zasnovano kao istinito. Mnijenje je nedovoljno i subjektivno i objektivno zasnovano kao istinito. Vjerovanje je samo subjektivno zasnovano kao istinito.

³ Termin „sensus communis“ potiče od grčkog termina KOINUS NOUS koji označava zajednički um, mentalnu opremljenosti svih ljudi. U latinskom je preveden kao sensus communis. Thoma i Fuchs su, slijedeći njegovu historiju, ovaj termin odredili u tri dimenzije:

1. Sensus communis kao Koineasthesis ili doživljaj sebe i svijeta u medijumu „življenog tijela“ putem kojeg se usklađuje zajednica sopstva i svijeta.
2. Sensus communis kao socijalni doživljaj koji omogućava prerrefleksivnu relaciju sa drugim dijeljenjem socijalnih običaja (habitusa). Naše socijalno rezonovanje je modificirano rezonovanjem drugih te se tako sedimentiraju zajednički habitusi i zajedničke interaktivne radnje. Tako se formira tjelesna memorija koja uspostavlja fundamentalnu perceptivnu vjeru u svijet koji dijelimo sa drugima.
3. Sensus communis kao „zdrav razum“, odnosno pragmatično mišljenje vođeno pravilima koja su prihvaćena bez refleksivnog propitivanja.

Životno iskustvo kao *sensus communis* ne mora biti, i najčešće nije, logički i naučno zasnovano, ali nas ono kao takvo više približava samoj realnosti, nego racionalno apstraktno mišljenje (Uildrks 2019). Ono se ne hrani istinitošću nego brigom preživljavanje. Kao takvo ne može se svesti ni na jedan drugi oblik mišljenja. To je mudrost zdravog razuma, socijalna inteligencija, narodno znanje, životni habitus koji odgovara na interese i potrebe svijeta života, na svakodnevne potrebe za srećom i ugodnošću na koje nauka ne može odgovoriti. *Sensus communis* prevodi životne potrebe zajedničkog života u određeno znanje. *Sensus communis* se oblikuje u svijetu svakodnevnog života (*world of daily life*) od čijih zahtjeva se ne može pobjeći i na koje se mora odgovoriti. To je svijet svakodnevne brige koja varira u prostoru i vremenu, ali koja se ne može ignorisati jer je uslov mogućnosti preživljavanja (Schutz 2011: IX-XXV).⁴

Stoga *sensus communis* biva „postracionalna“ istinitost i pravednost koja ne mora biti ni razložno, ni objektivno, ni logično utemeljeno znanje. To je pamet običnih ljudi koja je djelatna u svakodnevnoj praksi i kao takva predstavlja standard ponašanja koji određuje socijalne vrline i javni građanski bitak iz kojeg proizilaze modaliteti javnog prosuđivanja o zajedničkim stvarima (Gadamer 1978: 45-57). Postoji ogroman broj propozicija i životnih pravila za koja znamo da važe u svakodnevnom životu iako nismo u mogućnosti da ih dokažemo. Mi za njih ne kažemo da ih znamo nego samo da sigurno jesu i da važe. $2+2=4$. Tu nema mišljenja. Odgovor je pohranjen u mozgu i tu nema nikakvih pitanja. Mi ne možemo znati ili sumnjati da je $2+2=4$, nego samo da tako jeste i da to važi. Tu nema greške ili sumnje jer one nisu logički moguće. Kao takav *sensus communis* je osnova socijalnog života. Dovođenjem u pitanje *sensus communis* dovodi se u pitanje „zdrav razum“ samog života (Boncompagni 2018: 233).

Sve ove dimenzije *sensus communis* su različiti modaliteti PRILAGOĐAVANJA na okolni socijalni svijet. Prilagođavanje socijalnom prostoru je najznačajniji element *sensus communis*, značajniji od znanja koje je, ustvari, stečeno prilagođavanjem. *Sensus communis* uvijek nastaje, ali se i gubi, u relaciji sa socijalnom zajednicom, sa svijetom svakodnevnog života (Thoma & Fuchs 2018). Svijet svakodnevnog života se ne uspostavlja na temelju naučnih, filozofskih, racionalnih, refleksivnih i svjesnih konsenzualnih spoznaja vrijednosti i normi, nego na nivou predrefleksivnih korporalnih dispozicija koje se nazivaju „doxa“ (Amossy 2002: 369-394)⁵ ili *sensus*

⁴ U modernoj naučnoj perspektivi ovaj svijet svakodnevnog života je suspendovan u ime bezinteresnog objektivnog opserviranja.

⁵ Ruth Amossy definiše „doxa“ kao zajedničko znanje, kao javni um, zdravorazumsko znanje, zajedničko mjesto, kliše, stereotip, vjerovatnu istinu za većinu ljudi obdarenih razumom. Njena snaga nije u njenoj istinitosti već u njenoj prihvatljivosti za većinu.

communis (Crossley 2004). Poslušnost koju iskazujemo društvenim vrijednostima i državnim normama nije mehaničko potčinjavanje spoljnoj sili ili svjesna saglasnost sa poretkom nego je predisponirana kognitivnim strukturama upisanim u tijelo preko kolektivne historije (filogeneze), individualne historije (ontogeneze) i objektivne strukture svijeta koji smo i sami stvarali i na koji se ove kognitivne strukture primjenjuju (Amossy 2002: 369-394).

Suštinska karakteristika svakog društva je većinska saglasnost članova društva sa sistemom vrijednosti i normi koja obezbjeđuje društvenu integraciju. To je ona iskustvena bliskost koju osjećamo između sebe i svijeta svakodnevnog života koja drži jednu skupinu ljudi za-jedno i obezbjeđuje lojalnost socijalnom kolektivitetu. Ona se izražava kao „zdrav razum“ (sensus communis) ili saglasnost habitusa svijeta života i pravila po kojima mislimo taj svijet (Thoma & Fuchs 2018). Taj element društva Parsons naziva „socijalnom zajednicom“. Ona formira obrazac normativnog i habitualnog poretka kojem su lojalni članovi društva i kojim se diferenciraju oni koji pripadaju od onih koji društvu ne pripadaju. Sa socijalnom zajednicom su funkcionalno povezani ekonomski i politički podsistemi društva (Parsons 1991).⁶

Bosanskohercegovačko društvo je, uz sva ograničenja, moderno društvo. A moderno društvo je još uvijek isprepleteno karakteristikama predmodernog (tradicionalnog) postmodernog društva (Zima 2010: 11)⁷, pa samim tim i trima tipovima socijalnih zajednica. Socijalna zajednica predmodernih društava zasniva se na askriptivnim ili pripisanim vrijednostima i normama. Tradicija se prihvata bez propitivanja njene kulturne logike. Osnovni izvori askriptivnih vrijednosti i normi su religija (vjera), etnos (srodstvo), lokalitet i naslijeđe. Politički i ekonomski podsistemi se isprepliću sa vjerskim i etničkim sistemom. Socijalna zajednica modernih društava se odvaja od askriptivnih vrijednosti i normi i svoju osnovu traži u nacionalno-gradanskom i demokratskom pravnom sistemu. Umjesto teološke slike svijeta uspostavlja se antropocentrička sekularna koncepcija u čijoj osnovi je ljudski razum koji teži univerzalizaciji ili univerzalnom gospodstvu nad svijetom. Vrijednosti postmoderne socijalne zajednice karakterizira povratak „svetog“, ali ne na način askriptivnog tradicionalizma i isključivanja sumnje modernog Cogita. Postmoderna legitimira različitost, pluralizam „jezičkih igara“, toleranciju i solidarnost spram različitosti.

⁶ Taj normativni poredak zasnovan na socijalnoj razini sadrži rješenje problema što ga je postavio Hobbes - kako spriječiti da se ljudski odnosi izrode u rat svakog protiv svih.

⁷ „U današnjim društvima predmodernom, modernom i postmodernom koegzistira u političkom, naučnom i umjetničkom smislu“.

Tim trima tipovima socijetalnih zajednica odgovaraju određeni tipovi sensus communisa. Sensus communis se prilagođava različitim karakteristikama svijeta svakodnevnog života (socijalnog prostora) u sva tri njegova aspekta: simpatetičkim doživljajem sebe i svijeta, socijalnim habitusom i mišljenjem putem zajedničkih pravila (Thoma & Fuchs 2018: 22-23). Sam sensus communis predstavlja kapacitet da se nastanimo na određenom socijalnom prostoru. Mogućnost da se nastanimo na određenom socijalnom prostoru zavisi od kapaciteta prilagođavanja sensus communisa. No, sensus communis sadrži i mogućnost neprilagođavanja i kao takav otvoren je za neku vrstu ludila (madness) (Thoma & Fuchs 2018: 32).

3. SENSUS COMMUNIS BRČKO DISTRIKTA BOSNE I HERCEGOVINE

Brčko, kao ni Bosna i Hercegovina, nema historijsko iskustvo moderne liberalne demokratije, te stoga nema, u modernom smislu, ni javni prostor, javnost i javno mnijenje u okviru kojeg bi slobodne privatne individue argumentirano i racionalno diskutirale o javnim stvarima (Filipović 2018) (Dizdarević et. al. 2006). Mada se ne može govoriti o javnom mnijenju u modernom smislu, u Brčkom postoji ono što smo nazvali sensus communis kojim građani izražavaju svoje mišljenje o javnim stvarima, ne na osnovu nekih racionalnih i naučno utemeljenih argumenata, nego na osnovu naslijeđenih oblika kulturnog i političkog ponašanja, svakodnevnih potreba svijeta života i dominantnih ideologija i svjetonazora. Dakle, brčanski sensus communis uslovljen je naslijeđenom političkom kulturom, socijalnim uslovima života, vrijednosnim orijentacijama, socijalnim vezama, stepenom privrženosti dominantnim svjetonazorima i ideologijama, prije svega religijskim i nacionalnim. Svi ovi elementi tvore habitus ili kakvoću javnog duha (građanski bitak), strukturu afiniteta stanovnika Brčkog koja uslovljava njihov sensus communis kao zdravorazumski sud o javnim stvarima.

Istaživanje javnog mnijenja na prostoru Brčko Distrikta BiH je provedeno na uzorku od 1630 ispitanika koji su strukturirani prema spolu, dobi, nacionalnoj pripadnosti, mjestu rođenja, obrazovnom statusu i zaposlenju. Brčko je specifična jedinica lokalne samouprave koja je Konačnom arbitražnom odlukom 1999. godine proglašena Brčko Distriktom BiH, koji je formalno kondominijum ili vlasništvo dva entiteta, koji su, što je bitno, trajno i nepovratno prenijeli sve svoje ovlasti na unitarnu vladu Distrikta (Konačna arbitražna odluka za Brčko 1999). Tako bi Distrikt trebao

funkcionirati praktično, ne i formalno, kao treći entitet, sa visokim učešćem u indirektnim porezima od 3,5%, što godišnje iznosi oko 250 miliona KM budžeta, sa zakonima koje donosi lokalna skupština koja odlučuje kvalificiranom većinom da bi se izbjegao nacionalni veto, a ipak obezbijedilo učešće svih političkih konstituenata u odlučivanju i eksplicitnom zabranom svake podjele Distrikta na nacionalnoj osnovi (Konačna arbitražna odluka za Brčko 1999) (Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine 2010).

No, u praksi Distrikt se već odavno „daytonizirao“ na dva entiteta (obaveza uzimanja entitetskog državljanstva), tri konstitutivna naroda i tri etno-nacionalne teritorije sa dominantnim narodom. Mada je formalno pod suverenitetom države BiH, veze Distrikta sa državom gotovo da ne postoje, a sa entitetima formalno su ograničene tako da Distrikt biva autarhično i autistično administrativno ostrvo kojim upravljaju lokalne partikratije. Njihov osnovni cilj je „privatizacija“ javnih sredstava koja se slivaju u lokalne privatne i partijske džepove, jednim dijelom u kase i džepove entitetskih i državnih partijskih lidera, a dijelom i u džepove raznih poslovnih i drugih lobija susjednih država putem raznih sumnjivih poslova. Socijalni mir se održava vještačkim zapošljavanjem u javnom sektoru, grantovskom podjelom ogromnog dijela budžeta stranačkoj klijenteli i raznim programima finansijskog podsticaja stranačkim firmama i pojedincima.

Sensus communis stanovnika Distrikta ćemo istraživati na osnovu njihove prosudbe o:

1. Životnim uslovima:
 - ličnim životnim uslovima
 - uslovima života u Distriktu
 - životnim uslovima u BiH
2. Socijalnim odnosima:
 - socijalni kapital (povjerenje i prijateljstvo)
 - socijalnim vrijednostima
3. Naciji i nacionalnim vrijednostima
4. Religiji i odnosu vjere i razuma
5. Radu javnih (političkih) institucija Distrikta

3.1 Životni uslovi stanovnika Distrikta

Kako građani procjenjuju javne (političke) institucije i njihovo funkcionisanje velikim dijelom ovisi od stečenih kulturnih i demokratskih standarda, dominantnih idejnih i

kulturnih obrazaca, ličnih i kolektivnih interesa, ali i od životnih uslova koje u bitnome kreiraju upravo te javne institucije. Građani Distrikta bi trebali imati mnogo povoljnije životne uslove u odnosu na okruženje. Razlog tome je prije svega za bosanskohercegovačke prilike ogroman budžet, kao i mogućnost da se na nivou lokalne zajednice kreiraju (donose) zakoni kojima se reguliraju životni uslovi građana u svim oblastima u kojima to čine i entiteti.

Javni prihodi (budžet) su svakako najvažniji instrument vlasti kojim se finansira svaka javna politika i tako stvaraju objektivne pretpostavke za zadovoljavanje potreba građana u oblastima infrastrukture, zdravstva, obrazovanja, ekonomije, kulture, sporta, socijalne pomoći... Od osnivanja Brčko Distrikta BiH 2000. godine do 2017. godine, dakle za 17 godina, javni prihodi Brčko Distrikta BiH su iznosili 3.337.108.317 KM (Vlada Brčko Distrikta BiH, 2018), u prosjeku oko 200 miliona KM godišnje, što su ogromna sredstva za jednu lokalnu zajednicu koja objektivno ima manje od 70.000 stanovnika, bez obzira na zvaničan popis.⁸ Najveće učešće u javnim приходима Distrikta imaju indirektni porezi u iznosu od 2.172.595.43 KM ili 65%, direktni porezi u iznosu od 588.560.460 KM ili 18% i neporeski prihodi sa 560.990.882 KM ili 17%. U okviru indirektnih poreza najveće učešće imaju indirektni porezi doznačeni od Uprave za indirektno oporezivanje BiH u iznosu od 1.858.271.948 KM ili 56%. U strukturi direktnih poreza u najvećem procentu participiraju porezi na prodaju dobara i usluga u iznosu od 218.930 KM ili 7%. Najveće učešće u okviru neporeskih prihoda imaju prihodi od pružanja javnih usluga u iznosu od 272.732.532 KM ili 9%. Treba istaći da je veoma malo učešće poreza na dobit preduzeća u iznosu od 104.451.689 KM ili 3% (Vlada Brčko Distrikta BiH 2018).

No, veliki javni prihodi ako se ne koriste na adekvatan način mogu biti kontraproduktivni za zajednicu. Struktura javnih rashoda u analiziranom periodu pokazuje da se najveći dio javnih rashoda odnosi na bruto plate zaposlenih u javnom sektoru u iznosu od 1.085.599.398 KM ili 38%. U Brčko Distriktu BiH je od 2001. do 2017. u prosjeku bilo zaposlenih oko 17.000, dok je broj nezaposlenih iznosio oko 12.000 (Dedeić 2020: 62-65).

⁸ Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. u Brčko Distriktu BiH živi 83 000 stanovnika i to 36.381 ili 42,4% Bošnjaka, 17.252 ili 20,7% Hrvata i 28.884 ili 34,6% Srba, te 1.999 ili 2,4% ostalih. Broj Bošnjaka je manji u odnosu na popis iz 1991. godine kada ih je bilo 38.617 ili 44,1%. Manje je i Hrvata kojih je 1991. godine bilo u Brčkom 22.252 ili 26,4%. Drastično se smanjio i broj ostalih u odnosu na 1991. godinu kada ih je bilo 8.630 ili 9,8%. Jedino se povećao broj Srba kojih je 1991. godine bilo 18.128 ili 20,7%. No, prema podacima Fonda zdravstvenog osiguranja u Distriktu ima samo 72.360 osiguranika od kojih mnogi ne žive u Distriktu. Ako se tome doda da je oko 6.000 stanovnika Distrikta objavljeno sa Zavoda za zapošljavanje i otišlo u inostranstvo, onda je realan broj stanovnika Distrikta oko 65.000.

Broj zaposlenih, nezaposlenih i prosječna plata

	2012	2013	2014	2015	2016	XII	I	II
						2016	2017	2017
Broj zaposlenih	16.138	16.254	16.329	16.506	16.791	16.921	16.930	16.919
Broj nezaposlenih	12.274	12.500	12.261	12.197	11.837	11.909	11.985	11.897
Prosječna neto-plaća, u KM	818,93	817,48	814,46	820,52	829,7	838,36	833,37	833,87
Prosječna bruto-plaća, u KM	1.271,23	1.265,84	1.264,73	1.275,27	1.289,87	1.303,00	1.295,91	1.294,50

Namjenska struktura javnih rashoda pokazuje visok stepen učešća grantova pojedincima i neprofitnim organizacijama u ukupnom iznosu od 613.820.325 KM ili 21%. Grantovi pojedincima učestvuju u strukturi javnih rashoda sa 480.675.033 KM ili 17%, grantovi neprofitnim organizacijama iznose 133.145.292 KM ili 5%, subvencije javnim preduzećima 146.951.402 KM ili 5%, subvencije privatnim preduzećima 43.801.095 KM ili 2%.

To upozorava na neadekvatnost strukture trošenja javnih sredstava radi zadovoljenja potreba pojedinaca i nevladinog sektora, bespovratno trošenje javnih prihoda u neproizvodne svrhe, iza kojih ne stoje nikakve novostvorene vrijednosti. Od njih kratkoročno imaju korist pojedinci, a dugoročno nemaju ni pojedinci ni zajednica. Isto tako, ovakav način distribucije javnih rashoda predstavlja pogodno tlo za manipulacije i zloupotrebe raznih vrsta. Također, ova ogromna sredstva nisu u funkciji stvaranja materijalnih pretpostavki za dinamičniji ekonomski razvoj i zapošljavanje, čime bi se stvarale mogućnosti ostvarenja većih prihoda subjektima privređivanja, pojedincima ličnih primanja, a društvenoj zajednici, kroz poreze i doprinose, kvalitetnije zadovoljenje opštih i zajedničkih potreba (Vlada Brčko Distrikta BiH 2018: 25).

Tabela: Struktura i realizacija javnih rashoda u periodu 2000-2017. g.

OPIS	Planirano 2000-2017	Ostvareno 2000-2017	Indeksi	
			Realizacija	Struktura
Bruto plate i naknade	1.117.534.772	1.085.599.398	97	38
Naknade troškova za poslanike i skupštine zastup.	36.863.767	30.730.678	83	1
Doprinosi poslodavca	27.706.968	27.608.059	100	1
Putni troškovi	11.992.564	9.552.774	80	-
Izdaci za energiju	69.372.823	63.122.627	91	2
Izdaci za komunalne usluge	27.577.811	24.208.901	88	1
Nabavka materijala i sitnog inventara	116.044.726	105.686.775	91	4
Izdaci za usluge prevoza i goriva	41.105.936	38.699.101	94	1
Unajmljivanje imovine i opreme	5.184.233	4.085.760	79	-
Izdaci za tekuće održavanje	180.157.933	155.778.666	86	5
Izdaci osiguranja, bank. i usluga platnog prometa	7.106.083	5.409.404	76	-
Ugovorene usluge	556.014.632	504.031.006	91	17
Grantovi drugim nivoima Vlade	12.459.540	12.464.540	100	-
Grantovi pojedincima	507.792.438	480.675.033	95	17
Grantovi neprofitnim organizacijama	139.910.864	133.145.292	95	5
Subvencije javnim preduzećima	147.463.493	146.951.402	100	5
Subvencije privatnim preduzećima	47.743.264	43.801.095	92	2
Kapitalni grantovi drugim nivoima Vlade	25.000	25.000	100	-
Kapitalni grantovi pojedincima, neprofitnim organizacijama	4.174.045	3.965.300	95	-
Kapitalni grantovi u inostranstvo	178.000	178.000	100	-
Izdaci za inostrane kamate	848.220	551.191	65	-
Kamate na domaća pozajmljivanja	2.238.342	1.708.240	76	-
Ostale naknade vezane za pozajmljivanja	2.229.229	1.986.347	89	-
Otplata dugova primljenih kroz državu	11.980.426	9.864.230	82	-
Otplate domaćeg zaduživanja	3.771.296	3.313.282	88	-
UKUPNO tekući budžet	3.077.476.405	2.893.142.101	94	100

U strukturi ukupnih transfera ekonomski transferi učestvuju sa 286.851.956 KM ili 34,93%, a socijalna davanja i grantovi sa 534.353.709 KM ili 65,07%.

Na podsticaje u poljoprivredi se odnosi 96.099.459 KM ili 11,78%, subvencije javnim preduzećima 43.801.095 KM ili 5,32%, subvencije javnim ustanovama 146.951.402 KM ili 17,88%, socijalna davanja 254.150.448 KM ili 30,95% i na grantove 280.203.261 KM ili 34,12%. Najveće učešće u strukturi grantova imaju grantovi pojedincima u iznosu od 130.421.728 KM ili 46,54%. Grantovi udruženjima građana i sportskim društvima iznose 25.680.498 KM ili 9,17%, grantovi za kulturu 83.442.657 KM ili 29,77%, grantovi vjerskim zajednicama 8,56% i ostali grantovi 16.627.840 KM ili 5,94% (Vlada Brčko Distrikta BiH 2018: 34).

Tabela Socijalni i ekonomski transferi u periodu 2000-2017. godina

God.	Poticaji u poljoprivredi	Socijalna davanja	Subvencije javnim ustanovama i preduzećima	Subvencije privatnim preduzećima	Grantovi					Ukupno
					Ostali grantovi pojedincima	Grantovi udruženjima iz oblasti sporta	Kultura, MZ i grant. udruženjima iz oblasti ost. udr.	Grantovi vjerskim zajednicama	Ostali grantovi	
2000		280.316			306.032		153.214			739.562
2001		499.760			4.666.900	74.990	364.980			5.606.630
2002	1.000.000	1.570.627			9.225.501	140.005	1.256.752		1.700.000	14.892.885
2003	1.241.168	7.331.146	320.000		12.320.576	1.344.705	860.627	980.000	4.700.000	29.098.222
2004	1.514.392	13.383.720			5.229.045	534.824	2.045.335	300.000	4.056.000	27.063.316
2005	2.962.260	13.580.734			10.280.017	1.106.222	2.352.470	612.000		30.893.703
2006	5.132.801	13.419.921		29.023	11.545.875	1.306.569	2.408.479	814.500		34.657.168
2007	4.623.079	14.217.426	12.484.353	60.904	7.928.898	1.205.155	4.560.745	1.013.000		46.093.560
2008	5.297.943	16.283.070	10.559.723	749.513	5.537.780	1.220.675	3.961.947	878.400	200.000	44.689.051
2009	6.491.262	15.723.888	9.019.305	909.720	6.188.768	1.467.541	4.498.748	967.156	100.000	45.366.388
2010	5.235.317	17.166.367	11.519.890	1.243.916	4.651.318	1.258.639	8.023.545	1.596.500	170.000	50.865.493
2011	7.118.056	19.912.882	8.276.798	1.970.452	5.122.509	1.337.389	5.963.115	1.662.500	100.000	51.463.701
2012	9.028.991	19.399.609	8.616.411	3.149.952	6.225.907	1.348.971	7.207.758	2.627.054	100.000	57.704.653
2013	7.038.098	20.471.391	14.847.128	6.443.451	9.084.690	2.107.700	7.294.002	2.527.500	3.810.000	73.623.961
2014	7.509.502	20.839.802	16.338.362	7.237.149	13.675.381	2.223.573	8.091.731	2.959.815	100.000	78.975.315
2015	12.231.527	20.658.465	16.017.164	7.499.936	12.292.957	2.606.386	9.769.369	2.340.575	1.093.840	84.510.219
2016	8.981.066	19.534.988	17.598.893	8.962.417	4.296.233	3.000.313	6.132.638	288.544	275.000	69.070.093
2017	10.693.996	19.876.335	21.353.375	5.544.662	1.843.340	3.396.840	8.497.202	4.462.994	223.000	75.891.745
Ukupno	96.099.459	254.150.448	146.951.402	43.801.095	130.421.728	25.680.498	83.442.657	24.030.538	16.627.840	821.205.663

3.2 Stavovi ispitanika o uslovima života u Distriktu

U uslovima kada imate ogromne javne prihode koji se najvećim dijelom koriste za plate zaposlenih u javnom sektoru i za volontarističko grantovsko distribuiranje stranačkoj klijenteli i stranačkim firmama, možda i nije neočekivano da 10,8 % stanovnika smatra da je život u Distriktu odličan, 24,2% da je dobar. Naravno, ima i onih kojima je loše (46%) i onih kojima je nepodnošljivo (7,5%). Nema značajnije razlike u stavovima ispitanika strukturiranih po nacionalnosti, vjeroispovijesti, spolu, mjestu življenja, starosti i stručnoj spremi, osim što oni koji pohađaju školu ili studiraju, u procentu od preko 20% smatraju da je život u Distriktu odličan.

Kako procjenjujete život u Brčko Distriktu BiH?		
	Broj	Procenat
život u Distriktu je odličan	176	10,8%
život u Distriktu je dobar	394	24,2%
život u Distriktu je loš	749	46%
život u Distriktu je užasan, gotovo nepodnošljiv	122	7,5%
ne mogu procijeniti	189	11,6%
Ukupno	1630	100%

Da će budućnost Distrikta biti puno bolja u odnosu na sadašnjost izjavljuje 5% ispitanika, 22,9 da će biti bolja, 40,5% da će biti lošija, 12,8% da će biti mnogo lošija, dok 18.8% ispitanika nije moglo procijeniti. Nema velikih odstupanja u stavovima ispitanika shodno strukturi uzorka.

Kako procjenjujete budućnost Brčko Distrikta BiH?		
	Broj	Procenat
bit će puno bolja u odnosu na sadašnjost	82	5%
bit će bolja	373	22,9%
bit će lošija	660	40,5%
bit će mnogo lošija	209	12,8%
ne mogu procijeniti	306	18,8%

No, kada bi im se ukazala prilika 58,8% ispitanika bi napustilo Distrikt, 22,6% ne bi, dok 18,7% nije moglo procijeniti.

Da li biste napustili Brčko Distrikt kada bi vam se ukazala prilika?		
	Broj	Procenat
napustio/la bih	958	58,8%
ne bih napustio/la	368	22,6%
ne mogu procijeniti	304	18,7%
Ukupno	1630	100%

Svoje životno stanje 43,1% ispitanika procjenjuje kao veoma loše ili loše, dok čak oko 53% ispitanika svoje stanje procjenjuje kao dobro, veoma dobro i odlično.

Kako procjenjujete vaše životno stanje?			
		Broj	Procenat
	veoma je loše	152	9,3%
	loše je	551	33,8%
	dobro je	659	40,4%
	veoma je dobro	162	9,7%
	odlično je	44	2,7%
	ne mogu procijeniti	62	3,8%
	Ukupno	1630	100%

Za BiH utemeljenu Daytonskim mirovnim sporazumom samo 13,2% ispitanika smatra da je potpuno održiva, 36% da je održiva uz prisustvo međunarodne zajednice, 23,9% da nije održiva, 9,9% da nije ni održiva niti je poželjna i 17% ispitanika nije moglo procijeniti. Najveći broj Hrvata smatra da BiH niti je održiva niti je poželjna (17%).

Smatrate li da je država BiH utemeljena na Daytonskom mirovnim sporazumu održiva?							
		u potpunosti je održiva	održiva je uz prisustvo međ. zajednice	nije održiva	nije održiva niti je poželjna kao država	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	74	102	142	48	82	448
	%	16.5%	22.8%	31.7%	10.7%	18.3%	100.0%
Hrvati	Broj	28	92	60	46	44	270
	%	10.4%	34.1%	22.2%	17.0%	16.3%	100.0%
Bošnjaci	Broj	98	312	116	56	106	688
	%	14.2%	45.3%	16.9%	8.1%	15.4%	100.0%
ostali	Broj	15	81	72	11	45	224
	%	6.7%	36.2%	32.1%	4.9%	20.1%	100.0%
Ukupno	Broj	215	587	390	161	277	1630
	%	13.2%	36.0%	23.9%	9.9%	17.0%	100.0%

S aspekta socijalnih i ekonomskih uslova života može se govoriti o refeudalizaciji brčanskog društva. Osnovni kriterij uspostave socijalne strukture je predmoderan. Socijalna struktura nije rezultat rada, djelovanja tržišta, znanja, nego gotovo isključivo odnosa spram političke vlasti. Posrijedi je gotovo dihotomna struktura: oni koji su na vlasti i uživaju resurse javnih dobara i oni koji to nisu. Društvena skupina onih koji su na vlasti i uživaju resurse javnih dobara dijeli se na vazale i gospodare, one na vlasti i njihove podanike. Vazali su politički odani gospodarima (vlasti) i legitimiraju njihovu vlast u zamjenu za razne pogodnosti, zaposlenje, grantove, sigurnost, ali zbog toga trpe moralnu i svaku drugu ljudsku degradaciju, ma koliko oni držali do toga.

Ogromni brčanski javni prihodi i javna dobra se osvajanjem vlasti refeudaliziraju nacionalno-političkim stankama (University of Cologne Forum 2015)⁹, kojima upravlja stranačko-politička oligarhija i koja te životne uslove u formi zapošljavanja, raznih donacija i grantova, socijalne pomoći, raznih podsticaja itd. distribuira isključivo svojim podanicima (vazalima), odnosno stranačkoj klijenteli koja ima zadatak da ih legitimira i čuva na vlasti. S druge strane, veliki broj apolitičnih malih poduzetnika, sitnih dućandžija i trgovaca koji jedva opstaju na tržištu, te ogroman broj nezaposlenog stanovništva, penzionera sa malim penzijama i drugog stanovništva u socijalnoj potrebi je isključen iz ove vladajuće strukture. Stoga je socijalna slika stanovništva Distrikta gotovo bipolarna. Na jednoj strani su oni kojima je dobro, veoma dobro i odlično i tako se deklariraju, a na drugoj oni kojima je loše i veoma loše.

No, bez obzira na relativno dobre socijalne uslove života za relativno visok procenat stanovnika Distrikta, ipak samo oko 22% stanovnika želi nastaviti živjeti u Brčko Distriktu BiH. S tim u vezi je i poražavajući podatak da samo oko 13% ispitanika smatra da je Bosna i Hercegovina u potpunosti održiva država što govori da je ovaj model javnog i političkog života upitan za veliku većinu stanovnika.

3.3 Socijalne veze i socijalni kapital

Bitna pretpostavka održivosti jedne socijalne zajednice je povjerenje među njenim članovima koje se manifestira kao solidarnost, spremnost na udruživanje i zajedničko djelovanje. Solidarnost, povjerenje, spremnost na udruživanje i zajedničko djelovanje je osnova socijalnog kapitala savremenih društava. Socijalni kapital¹⁰ zapravo pred-

⁹ Princip formiranja i djelovanja stranaka u BiH, pa i u Distriktu, je predmoderan. One se u svome formiranju i djelovanju i ne pozivaju na određenu ideologiju i interesne skupine, nego na određene supstancijalne vrijednosti, kao što su etno-nacionalne, vjerske, regionalno-identitetske (srpske, hrvatske, bošnjačke, sandžačke...). Za takve stranke ne važe principi moderne demokratije kao što su formalna jednakost građana i vladavina većine jer ove supstancijalne vrijednosti se ne dozvoljavaju majorizirati. Za njih ne važe zakoni države. One se postavljaju iznad države, odnosno preuzimaju njene atribute.

¹⁰ Kada se govori o socijalnom kapitalu, neizbježno je spomenuti i francuskog sociologa Pierrea Bourdieua. Bourdieuov socijalni kapital je nepovratno povezan sa klasom i drugim formama stratifikacije, a koje su zauzvrat povezane sa različitim vrstama beneficija i unapjeđenja. Osnov Bourdieuovog socijalnog kapitala je individua koja kroz akumulaciju moći i socijalni status nastoji da nametne svoju volju drugima. Socijalni kapital, prema Bourdieu, proizilazi iz socijalnih, ekonomskih i kulturnih struktura koje stvaraju posebnu moć i status samo za određene individue, a ne za cjelokupno društvo (Bourdieu 1984) (Bourdieu 1986). Ključna razlika između Bourdieuovog koncepta socijalnog kapitala i skoro svih drugih konceptata je u značaju koncepta „moći“: Za Bourdieua, društveni kapital je povezan sa reprodukcijom klase, statusa i odnosa moći te je zasnovan na pojmu „moći nad“ nasuprot „moći da“. Navedeno predstavlja fundamentalnu razliku između Bourdieuovog socijalnog

stavlja sistem normi i vrijednosti kojima se gradi međusobno povjerenje i koje omogućavaju da se živi i djeluje zajedno. On socijalizacijom u formi raznih sposobnosti, znanja, osjećanja, povjerenja i vezanosti za zajednicu postaje humani kapital (Jenson 1998). Pri tome treba razlikovati socijalni kapital koji nastaje u okviru primarnih zajednica (porodice, etnosa...), od onog koji nastaje u sekundarnim zajednicama. Socijalni kapital primarnih zajednica, kao sistem vrijednosti i normi koji određuju društvene veze i odnose, vezan je za askriptivne vrijednosti i norme, vrijednosti i norme koje nismo sami birali, nego u koje smo „u-rođeni“.

Vrijednosti i norme sekundarnih društvenih zajednica nisu askriptivne, ne nastaju rođenjem bez mogućnosti da ih biramo. One nastaju slobodnim udruživanjem posredstvom normi reciprociteta, prava, pravne države i državnog patriotizma na kojima se gradi zajedništvo jednakih i ravnopravnih građana. Zajedništvo ovoga tipa važan je demokratski potencijal civilnog društva i demokratske države. Manifestira se kao prijateljstvo među slobodnim i pred zakonom jednakim građanima među kojima se društveni odnosi grade na radu, znanju, poštenju i etičnosti.

Stavovi ispitanika:

Na pitanje koliko imate prijatelja koji vam mogu uvijek pomoći samo 15,8% ispitanika odgovara da ih ima mnogo, 46,7% da ih ima malo, dok 16,4% da ima samo jednog. 11,5% ispitanika odgovara da nema ni jednog prijatelja. Uočljivo je da pripadnici konstitutivnih naroda Srbi, Hrvati i Bošnjaci imaju više prijatelja u odnosu na ostale, odnosno da preko 25% ostalih izjavljuju da nemaju ni jednog prijatelja.

Koliko imate bliskih i odanih prijatelja koji vam mogu uvijek pomoći?

		mного	malo	jednoga	ni jednoga	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	70	238	46	40	54	448
	%	15.6%	53.1%	10.3%	8.9%	12.1%	100.0%
Hrvati	Broj	54	104	60	28	24	270
	%	20.0%	38.5%	22.2%	10.4%	8.9%	100.0%
Bošnjaci	Broj	122	326	114	62	64	688
	%	17.7%	47.4%	16.6%	9.0%	9.3%	100.0%
Ostali	Broj	12	93	47	57	15	224
	%	5.4%	41.5%	21.0%	25.4%	6.7%	100.0%
Ukupno	Broj	258	761	267	187	157	1630
	%	15.8%	46.7%	16.4%	11.5%	9.6%	100.0%

kapitala i drugih koncepata socijalnog kapitala, jer se u drugim konceptima, a koje primjenjujemo i u ovom radu, on tretira kao univerzalni resurs koji je dostupan svima koji na bilo koji način investiraju u njegov nastanak (Claridge 2015).

3.4 Najviša vrijednost

Nedostatak prijatelja i povjerenja u druge rađa nesigurnost i strah, te jača potrebu za zajednicama sigurnosti ili primarnim zajednicama. Porodica je daleko najviša društvena vrijednost stanovnika Distrikta. Vrijednost sekundarnih zajednica nastalih na kategorijama kao što su rad, udruživanje, bogatstvo, poštenje daleko se manje vrednuju.

U vašem životu najvažnije vrijednosti su (zaokružite samo jednu)?		
	Broj	Procenat
porodica	662	40,6%
mir	144	8,8%
nacija	88	5,4%
ljubav	165	10,1%
religija	82	5%
zdravlje	306	18,8%
bogatstvo	43	2,6%
rad i karijera	61	3,7%
poštenje	79	4,8%
Ukupno	1630	100%

Podatak da 74.6% ispitanika izjavljuje da ima malo, jednog ili nijednog prijatelja koji mu može uvijek pomoći i da je najveća socijalna vrijednost porodica, upućuje da građani Distrikta, najvećim dijelom, sistem vrijednosti i norme ponašanja nalaze u primarnim askriptivnim srodničkim zajednicama, tipa porodice, etnosa, odnosno nacije. To govori o osjećaju izoliranosti i gubitka sklada u odnosima sa drugima, gubitku razumijevanja za perspektive drugih što vodi u neku vrstu ego ili etno solipsizma. Samim tim njihov „zdrav razum“ ili *sensus communis*, koji je uvijek intersubjektivna, postaje upitan (Fuchs 2010: 567).

3.5 Nacija

Nakon sloma socijalizma nacija je postala totalizirajući fenomen na ovim prostorima. Sve političke ideje i svi politički projekti vežu se za naciju (Kamberović n.d.), (Milošević & Bešlin 2017), (Gligorov 2017).¹¹ Nacijom se može opravdati bilo koji

¹¹ Uopšteno o nacionalnim pokretima u državama bivše Jugoslavije te jugoslavenskom iskustvu u nacionalnim perspektivama, vidjeti: Perović et. al. (2017).

cilj i bilo koja sredstva u ostvarivanju tih ciljeva. Ona postaje univerzalna legitimacija za sve socijalne, kulturne i političke projekte. Mada je nacija moderan fenomen bitan za konstituiranje moderne demokratske države, a može se dvojako tumačiti. Tako, s jedne strane imamo nacije koje se pozivaju isključivo na etničko porijeklo svojih članova, a pripadnike drugih etnija tretiraju sa nepovjerenjem kao one druge i drugačije (Zgodić 2020).¹² No, imamo i građanske nacije u okviru kojih pripadnici različitih etnija grade modernu demokratsku političku zajednicu jednakih građana (Lecours 2000) (Eriksen 2004). Etnički nacionalizam se poziva na srodničke veze svojih pripadnika koje se manifestiraju u zajedničkoj kulturi, dok se građanski nacionalizam poziva na zajednicu građana-državljana i političke vrijednosti. Prvi nacionalizam je povezan sa autoritarnim netolerantnim režimima, a drugi korespondira sa vrijednostima liberalne demokratije i vladavinom prava (Roshwald 2015).

Stavovi ispitanika o naciji:

Na pitanje koliko im je bitna nacionalna pripadnost, oko 53% ispitanika odgovara da im je veoma bitna i bitna, dok oko 40% ispitanika odgovara da im nije bitna, odnosno da im uopšte nije bitna. Nacija je najmanje bitna ostalima, onima koji ne pripadaju konstitutivnim narodima Srbima, Hrvatima i Bošnjacima.

Koliko je za vas bitna nacionalna pripadnost?

		veoma bitna	Bitna	nije mi bitna	uopšte mi nije bitna	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	98	142	130	54	24	448
	%	21.9%	31.7%	29.0%	12.1%	5.4%	100.0%
Hrvati	Broj	68	88	70	24	20	270
	%	25.2%	32.6%	25.9%	8.9%	7.4%	100.0%
Bošnjaci	Broj	158	246	176	64	44	688
	%	23.0%	35.8%	25.6%	9.3%	6.4%	100.0%
ostali	Broj	12	51	98	42	21	224
	%	5.4%	22.8%	43.8%	18.8%	9.4%	100.0%
Ukupno	Broj	336	527	474	184	109	1630
	%	20.6%	32.3%	29.1%	11.3%	6.7%	100.0%

Na pitanje da li se druže sa pripadnicima druge nacionalnosti 15,1% ispitanika odgovara da se svakodnevno druži, 24,8% često, 27,7% ponekad, 17,1% rijetko i 11,5% nikada.

¹² Zgodić negira liberalni/građanski nacionalizam kao „dobar“ nacionalizam, a nasuprot etničkog nacionalizma kao „lošeg“ nacionalizma, povezanog sa autoritativnim, desničarskim režimima. Građanski nacionalizam kao „dobar“ nacionalizam, Zgodić smatra produktom „liberalnih fantazmagorija“. Za njega svaki oblik nacionalizma podrazumijeva nepovjerenje prema Drugom, pa čak i dehumanizaciju Drugog (Zgodić 2020).

Da li se družite sa pripadnicima druge nacionalnosti?			
		Broj	Procenat
	svakodnevno	328	15,1%
	često	404	24,8%
	ponekad	451	27,7%
	rijetko	278	17,1%
	nikada	106	11,5%
	ne mogu procijeniti	63	3,9%
	Ukupno	1630	100%

Nema velikih odstupanja u odgovorima ispitanika shodno njihovom nacionalnom određenju.

Na pitanje da li se pripadnici različitih nacionalnosti i religija trebaju međusobno udavati i ženiti čak 38,7% ispitanika odgovorilo je da trebaju ako se vole, 42,9% da ne trebaju, dok 18,4% nije moglo procijeniti. Pripadnici starijih generacija, rođenih prije 1960. godine, Srbi i ostali, u većem procentu smatraju da pripadnici različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti treba međusobno da se žene/udaju ako se vole.

Smatrate li da se pripadnici različitih nacionalnosti i religija trebaju međusobno udavati/ženiti?

		smatram da trebaju, ako se vole	smatram da ne trebaju	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	224	148	76	448
	%	50.0%	33.0%	17.0%	100.0%
Hrvati	Broj	100	122	48	270
	%	37.0%	45.2%	17.8%	100.0%
Bošnjaci	Broj	250	310	128	688
	%	36.3%	45.1%	18.6%	100.0%
ostali	Broj	57	119	48	224
	%	53,1%	25,4%	21,4%	100,0%
Ukupno	Broj	631	699	300	1630
	%	38.7%	42.9%	18.4%	100.0%

No, na pitanje da li su ugrožena nacionalna prava naroda kojem pripadaju preko 57% ispitanika smatra da su u potpunosti ili djelimično ugrožena, 26,3% da nisu, dok 16,5% ispitanika nije moglo procijeniti. U najvećem procentu ostali, Hrvati i Bošnjaci smatraju da su im nacionalna i vjerska prava ugrožena, dok Srbi u mnogo većem procentu smatraju da im nisu ugrožena.

Smatrate li da su ugrožena nacionalna i vjerska prava naroda kojem pripadate?

		Ugrožena su u potpunosti	Ugrožena su djelimično	Nisu ugrožena	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	62	128	190	68	448
	%	13.8%	28.6%	42.4%	15.2%	100.0%
Hrvati	Broj	88	106	44	32	270
	%	32.6%	39.3%	16.3%	11.9%	100.0%
Bošnjaci	Broj	198	202	170	118	688
	%	28.8%	29.4%	24.7%	17.2%	100.0%
ostali	Broj	81	68	24	51	224
	%	36.2%	30.4%	10.7%	22.8%	100.0%
Ukupno	Broj	429	504	428	269	1630
	%	26.3%	30.9%	26.3%	16.5%	100.0%

Mada se nacija već dugo u javnosti apsolutizira, građani Brčko Distrikta joj, u relativno visokom procentu, ne daju takav značaj, što znači da se, i pored ratnih trauma i indoktrinacije ratnim ideologijama u postratnom periodu, još uvijek velikim dijelom očuvao bosanski pluralni, multinacionalni obrazac života. Za oko 40% ispitanika nacija nije bitna, 45% ispitanika se relativno intenzivno druži sa pripadnicima drugih nacionalnosti, čak 38% ispitanika podržava i prihvata nacionalno miješane brakove. No, postoji i druga strana medalje. Brojčano dominantnija grupa od 40-50% ispitanika smatra da je nacija bitna, rijetko ili nikako se druži sa pripadnicima druge nacionalnosti, ne podržava miješane brakove, dok preko 50% ispitanika smatra da su im nacionalna prava ugrožena. Odgovori građana Distrikta i na ovom pitanju se dihotomno polariziraju na one koji apsolutiziraju nacionalne vrijednosti i bliži su etničkom konceptu nacije i one koji relativiziraju nacionalne.

3.6 Religija

Ostavljajući po strani tvrdnje da je religija isključivo Božiji dar i „stvar po sebi“, nezavisna od društva i čovjeka, ne možemo prenebrežniti činjenicu da je manifestacija religijskog vjerovanja povezana sa određenim socijalnim i kulturnim matricama. Zavisno od određenih okolnosti i određenih životnih prilika ispoljavaju se određeni religijski tipovi čija forma i sadržaj variraju zajedno sa spoljnim socijalnim i kulturnim prilikama (Christiano 2007: 39-57).

U savremenosti još uvijek dominiraju tri tipa religijske svijesti od kojih svaka izražava jednu od temeljnih opcija ljudskog duha:

1. Predmoderni (tradicionalni) religijski obrazac
2. Moderni religijski obrazac
3. Postmoderni religijski obrazac. (Gellner 2000)¹³

Predmoderni (tradicionalni) religijski obrazac tendira da religijsku svijest uspostavi kao dominantno socijalnu svijest koja prožima sve sfere života. Nema razdvajanja sekularnog i svetog kao dva zasebna područja. Religijska doktrina je neupitna i ona se nameće kao dominantno kolektivna bez mogućnosti individualizacije i racionalizacije. Tradicionalna pravila i običaji su dominantni obrasci ponašanja i mišljenja. Zajednička religijska svijest povezuje socijalne aktere u jednu samosvjesnu zajednicu pri čemu je svaka individualna aberacija od vladajućega obrasca ponašanja i mišljenja proskribirana kao nepodobna (Chistiano 2007: 39-57).

Moderni religijski obrazac potiskuje religiju iz javnog života i na njeno mjesto ustoličuje ljudski razum i vjeru u napredak putem nauke. Sve vjerske tvrdnje moraju dobiti personalnu reinterpretaciju. Moderni čovjek preuzima odgovornost za izbor jer sada sve dogme moraju proći test njegove sumnje. Društvo se racionalizira a pojedinac individualizira. Racio zauzima mjesto religijske dogme, a time i naučni svjetonazor i vjera u napredak preuzimaju mjesto dominantnog metanarativa.

Postmoderna religioznost izražava krajnje nepovjerenje u bilo koji metanarativ, jer je moderna svojim narativom gospodstva „racia“ završila u iracionalizmu ratova, zločina i genocida. Postmoderni relativizam ispraznio je mjesto tradicionalnog transcendentalnog autoriteta, ali i transcendentalnog autoriteta razuma, otvorivši na nov način potrebu za svetim, jer sam razum se pokazao kao nesposoban da opravda samog sebe, nego je ovisan o vjeri u razum (Rockmore 2005: 125-137). Novo postmoderno vjerovanje je okrenuto individualnom i njegovom ličnom ostvarenju. To više nije istina van sebe, neki spoljni autoritet, nego otkrivanje sopstvene istine koja traži puteve pristupa višim sferama Bitka (Chistiano 2007: 39-57).

U našim tranzicijskim uslovima obnavlja se tradicionalna religioznost bez Boga. To je religija sa simulakrumom Boga, religija bez božanskog referencijala jer se ontološko mjesto božanskog simbolički preselilo u ritualnu praksu, religijsku retoriku i običaje. Tako danas imamo religioznost bez Boga, religioznost bez transcendentnog. U okviru takve religioznosti obnovljena je predmoderna tradicionalna religijska praksa koja se formalno poziva na Boga i religijske dogme ali bez osjećaja prisustva svetog (niko se Boga ne boji jer se u njega istinski ne vjeruje). Tako u praksi imamo

¹³ Gellner razlikuje tri tipa religijskog tabora: 1. Religijski fundamentalizam, 2. prosvjetiteljski racionalizam, 3. postmoderni relativizam. Religijski fundamentalizam Gellner svodi na islam, dok mi dajemo šire značenje.

naglašeni religijski ritualizam bez istinske vjere u transcendentno. To je totalizirajuća kolektivistička religija koja na mjesto transcendentnog, na koje se formalno poziva, stavlja konfesiju. Te sekularne forme transcendentnog (crkva, džamija...) prezentiraju vjerski velikodostojnici, a re-prezentiraju lideri političkih stanaka koji se pozivaju na etnos (narod) izjednačavajući ga sa pripadnošću određenoj konfesiji. Oni postaju nosioci i čuvari „transcendentne istine“ o svom narodu (pripadnicima konfesije) u koju se ne može sumnjati i podvesti pod bilo kakvu formu racionalizacije i individualizacije.

Ovi različiti tipovi religijskog ispoljavanja su višedimenzionalni. Američki sociolozi Glock i Stark ističu pet temeljnih dimenzija religioznosti: vjerovanje, praksa, spoznaja, iskustvo i pripadnost (Glock & Stark 1970). Mi smo u ovome istraživanju religijske tipove ponašanja i vjerovanja ispitivali kroz sljedeće dimenzije religioznosti:

- vjera u Boga
- obavljanje vjerskih dužnosti
- uticaj religijskog vjerovanja na odluke i postupke
- očekivanje Božanske intervencije na ovome svijetu
- uticaj religije na moral
- odnos vjere i razuma

Stavovi ispitanika o religiji:

Rezultati istraživanja pokazuju da je generalni trend nakon sloma socijalizma i završetka rata na prostoru Bosne i Hercegovine povećanje broja deklarativnih vjernika. Tako 71% ispitanika izjavljuje da vjeruje u Boga. Posebno je izražen visok procent onih koji vjeruju u Boga među pripadnicima konstitutivnih naroda – Srbima, Hrvatima i Bošnjacima. Tek oko 30% ostalih, dakle onih koji ne pripadaju konstitutivnim narodima, izjavljuje da vjeruju u Boga.

Vjerujete li u Boga?

		da, vjerujem u Boga	ne vjerujem u Boga	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	348	52	48	448
	%	77.7%	11.6%	10.7%	100.0%
Hrvati	Broj	226	20	24	270
	%	83.7%	7.4%	8.9%	100.0%
Bošnjaci	Broj	516	82	90	688
	%	75.0%	11.9%	13.1%	100.0%
ostali	Broj	68	120	36	224
	%	30.4%	53.6%	16.1%	100.0%
Ukupno	Broj	1158	274	198	1630
	%	71.0%	16.8%	12.1%	100.0%

Kada je u pitanju obavljanje vjerskih dužnosti, samo 11.7% ih redovno obavlja, dok 20% ih obavlja često. Među ostalima samo 2% redovno obavlja vjerske dužnosti.

Koliko često posjećujete vjerske objekte radi obavljanja vjerskih dužnosti?

		redovno	često	ponekad	nikada	ne mogu procijeniti	Ukupno
Srbi	Broj	34	80	202	96	36	448
	%	7.6%	17.9%	45.1%	21.4%	8.0%	100.0%
Hrvati	Broj	72	68	112	12	6	270
	%	26.7%	25.2%	41.5%	4.4%	2.2%	100.0%
Bošnjaci	Broj	78	140	266	158	46	688
	%	11.3%	20.3%	38.7%	23.0%	6.7%	100.0%
ostali	Broj	6	38	54	111	15	224
	%	2.7%	17.0%	24.1%	49.6%	6.7%	100.0%
Ukupno	Broj	190	326	634	377	103	1630
	%	11.7%	20.0%	38.9%	23.1%	6.3%	100.0%

Samo 19% ispitanika izjavljuje da religija bitno utiče na njihove postupke.

Koliko religijsko učenje utiče na vaše odluke i vaše postupke?			
		Broj	Procenat
	veoma utiče	310	19%
	djelimično utiče	486	29,8%
	rijetko utiče	373	22,9%
	nikada ne utiče	326	20%
	ne mogu procijeniti	135	8,3%
	Ukupno	1630	100%

Procent se povećava kada su u pitanju očekivanja da Bog zaštiti vjernika od zla i pomogne mu u nevolji (oko 67%).

Vjerujete li da će vas Bog zaštititi od zla, pomoći u nevolji ako radite dobra djela?			
		Broj	Procent
	u potpunosti vjerujem	649	39,8%
	djelimično vjerujem	439	26,9%
	uopšte ne vjerujem	310	19%
	ne mogu procijeniti	232	14,2%
	Ukupno	1630	100%

No kada je u pitanju moralna dimenzija religioznosti, bez obzira na deklarativan stav, oko 43% ispitanika smatra da je dozvoljeno koristiti nedozvoljena sredstva da bi se ostvarila neka lična korist.

Smatrate li da je danas dozvoljeno koristiti nedozvoljena sredstva da bi se postigla korist za sebe i svoju porodicu?			
		Broj	Procent
	smatram da je opravdano, jer se svi tako ponašaju	290	17,8%
	smatram da je djelimično opravdano	407	25%
	smatram da nije opravdano	725	44,5%
	ne mogu procijeniti	208	12,8%
	Ukupno	1630	100%

Apsolutnost religijskog vjerovanja kao jedine istine osporava 56% ispitanika, dok 50% smatra da jedini kriterij u prosuđivanju šta je dobro a šta zlo, šta je istinito a šta lažno treba biti razum.

Nijedno učenje, pa tako ni religija, ne može polagati pravo da su jedino istiniti i apsolutni?			
		Broj	Procent
	u potpunosti se slažem	384	23,6%
	djelimično se slažem	367	22,5%
	ne slažem se u potpunosti	288	17,7%
	uopšte se ne slažem	332	20,4%
	ne mogu procijeniti	257	15,8%
	nevažeci	2	0,1%
	Ukupno	1630	100%

Čovjek pojedinac i njegov razum su jedini ispravni kriteriji prosuđivanja šta je dobro i šta je istinito?		
	Broj	Procenat
u potpunosti se slažem	383	23,5%
djelimično se slažem	440	27%
ne slažem se u potpunosti	217	13,3%
uopšte se ne slažem	358	22%
ne mogu procijeniti	232	14,2%
Ukupno	1630	100%

Na osnovu ovakvih stavova ispitanika moglo bi se zaključiti da u Distriktu imamo različite tipove religioznosti. Dominira religijski tradicionalizam, uz prisustvo modernističke i postmodernističke religioznosti, koje su više retoričke prirode. Preko 70% ispitanika deklarativno vjeruje u Boga, a samo 19% izjavljuje da religija bitno utiče na njihove postupke. Tek 19% ispitanika redovno posjećuje vjerske objekte, ali čak 67% ispitanika magijski vjeruje da će mu Bog pomoći u nevolji. Istovremeno 43% ispitanika smatra da je dozvoljeno koristiti nemoralna sredstva da bi se ostvarili neki praktični ciljevi. Oko 45% ispitanika smatra da je religijsko učenje jedino istinito i apsolutno, dok oko 50% ispitanika smatra da je razum jedini kriterij prosuđivanja šta je dobro i istinito, mada ni jedna grupa nije dosljedna u ovakvim svojim stavovima.

Bitna karakteristika tipa religioznosti koji preferira najveći broj ispitanika u Brčkom je formalizam i ritualizam, bez istinskog transcendentnog sadržaja bilo koje provenijencije, a možemo ga nazvati religijskim simulakrumom (Baudrillard 1991). Prisustvo Boga se simulira i reducira na znak kojim se tobože želi potvrditi njegova egzistencija. Sistem vjerovanja postaje prazan. U njemu više nema Boga, nema Sudnjeg dana, nema razlike istine od laži, dobra od zla, realnog od izmišljenog. Sve postaje jedna gigantska simulacija (Loessin 2012). Ne treba ipak pritome zanemariti relativno visok procent onih (oko 20%) koji apsolutiziraju religiju i religijske dogme i dosljedno primjenjuju religiju u praktičnom životu.

3.7 Povjerenje u javne institucije Distrikta

Ako se za Brčko Distrikt može reći da je bilo napretka, onda ga je bilo dok je glavnu riječ u upravljanju imao supervizor. Nakon 2004. godine i prvih lokalnih izbora,

poslije kojih su domaći lideri preuzeli glavnu riječ u vođenju javnih poslova, Distrikt ne samo da stagnira nego sve više nazaduje. Prije svega kao uređena demokratska pravna zajednica, dakle vrijednosno, moralno, politički i pravno. Ogroman budžet, velika socijalna i grantovska izdvajanja, kao i nacionalistička manipulacija, još uvijek pacifiziraju bijedu, siromaštvo i nezadovoljstvo, transformirajući ga u rezignaciju i želju za odlaskom. Danas je najveći trend napuštanja BiH upravo u Brčko Distriktu. Preko 50% mladih iz Distrikta želi otići u inostranstvo.

Glavni uzrok nazadovanja Distrikta je negativna kadrovska selekcija (regrutovanje nesposobnih, a a poslušnih na čelne funkcije) u politici i javnoj upravi, politički voluntarizam i nepoštivanje pravne države, a prije svega organizovani i sistemski kriminal i korupcija koji su u direktnoj vezi sa vladajućim strankama i njihovim zloupotrebama javnih funkcija. Nema nijednog ozbiljnijeg kapitalnog projekta da nije završio aferom koju je politika „pokrila“, od pijace Arizona, Fabrike vode, Zaobilaznice, zgrade Policije... Za svaki od ovih projekata su izdvajana dodatna milionska sredstva iz budžeta kako bi se sanirali loši ugovori ili loše izvedeni radovi.

I pored ogromnih izdvajanja, obrazovanje i zdravstvo su provincijalizirani. Nema osnovnih dijagnostičkih sredstava u javnom zdravstvu (CT, magnetna rezonanca...), a sve kako bi se pacijenti usmjeravali privatnim ordinacijama, većinom izvan Brčko Distrikta. Nastava u osnovnim i srednjim školama se izvodi kao prije 50 godina. Distrikt ima u prosjeku najveći broj privatnih fakulteta od kojih jedan broj nema licence i akreditacije, ali i dalje upisuje studente, izdaje pravno sporne diplome koje verifikira vlast u Distriktu. Jedina programska osnova formiranja vlasti je podjela, a onda pokušaj privatiziranja javnih funkcija i javnih dobara.

Nezadovoljstvo je ogromno, ali i zadovoljstvo zbog privilegija određenih slojeva društva, prije svega stranačkih čelnika i stranačke klijentele, što uz nedemokratsko naslijeđe, dominantan sistem vrijednosti, vladajući sistem religioznosti i ideologiju etno-nacionalizma oblikuje brčanski sensus communis i odnos građana spram javnih institucija Brčko Distrikta BiH.

Stavovi ispitanika o javnim institucijama Distrikta:

Da li vjerujete institucijama Brčko Distrikta BiH?

	Vlada	Skupština	Policija	Pravosuđe	Stranke
u potpunosti vjerujem	232	166	261	188	153
	14.2%	10.2%	16%	11.5%	9.4%
djelimično vjerujem	501	473	491	434	292
	30.7%	29%	30.1%	26.6%	17.9%
ne vjerujem	502	550	456	451	503
	30.8%	33.7%	28%	27.7%	30.9%
uopšte ne vjerujem	252	293	280	362	493
	15.5%	18%	17.2%	22.2%	30.2%
ne mogu procijeniti	143	148	142	193	189
	8.8%	9.1%	8.7%	11.8%	11.6%
Ukupno	1630	1630	1630	1630	1630
	100%	100%	100%	100%	100%

Vazalska udobnost relativno velikog broja stanovnika dovela je do toga da oko 40% ispitanika ima povjerenje u javne institucije Brčko Distrikta BiH i oko 30% u političke stranke. To izgleda gotovo nevjerovatno kada se zna da Distrikt nazaduje u svakom pogledu: zdravlje, obrazovanje, infrastruktura, javne usluge, kada imamo sistemsku korupciju i kriminal, kada je gotovo svaki javni posao povezan sa nekom aferom i kada se gotovo javno građani Distrikta ponižavaju i svode na stranačke poslušnike koji svoje elementarne životne potrebe mogu zadovoljiti isključivo putem ponižavajućeg stranačkog dodvoravanja i poslušnosti, a ne radom, znanjem i poštenjem. Mentalitet podanika dovodi do poremećaja i otuđenja autentičnog ega (depersonalizacija) s osjećajem manjka i praznine koji se moraju popuniti fikcionalizacijom. Takav ego gubi autentičan odnos sa stvarnošću, što za posljedicu ima selektivnu percepciju i spoznaju koja se transformira u „morbidnu racionalnost“ koja određuje svijest o sebi i drugima (Fuchs 2010: 561).

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Rezultati istraživanja pokazali su da je u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine došlo do refeudalizacije ekonomskih i socijalnih odnosa, da se društvena struktura uspostavlja ne na osnovu rada, znanja, tržišta, nego na osnovu odnosa spram vlasti u okviru koje istaknuto mjesto imaju odnosi gospodara i podanika, da dominiraju askriptivne krvnosrodničke socijalne veze kao osnova socijetalne zajednice, da je prisutan osjećaj nacionalne ugroženosti kod većine ispitanika, kao i deklarativni religijski tradicionalizam bez transcendentnog ishodišta i dodvornički odnos spram javnih institucija i njihovih predstavnika.

Teško je naći ozbiljnije korelacije između sinkretičkog *sensus communis* građana Distrikta i potreba i interesa njihovog „svakodnevnog svijeta života“, njihovih ideoloških, svjetonazorskih i vrijednosnih opredjeljenja. Nema bitnije korelacije ni između onih kojima je odlično ili dobro i podrške ili legitimiranja javnih institucija Distrikta i njihovih političkih predstavnika, nema bitnije korelacije između onih koji se deklariraju kao vjernici i onih koji prakticiraju vjeru, nema bitnije korelacije između onih koji izjavljuju da su religijska učenja osnova praktičnog života i onih koji se ponašaju u skladu sa temeljnim religijskim moralnim načelima u svakodnevnom životu, nema korelacije između deklarativnog i stvarnog ponašanja. Može li se onda ovdje uopšte govoriti o brčanskom *sensus communis*u kao „zdravom razumu“, socijalnoj inteligenciji, narodnom znanju koje odgovara na svakodnevne potrebe za srećom i ugodnošću?

Brčanski *sensus communis* je, najvećim dijelom, ostao bez transcendentnog kriterija dobrog ustrojavanja svakodnevnog svijeta života, kao i bez intersubjektivnog „zdravog razuma“ kojim prosuđuje o tom životnom svijetu, te se transformirao u solipsizam morbidne racionalnosti koja stvara iz NIŠTA, pa tako deplasira razliku između transcendentnog i imanentnog, istine i laži, dobrog i lošeg, estetski vrijednog i estetski trivijalnog, poželjnog i nepoželjnog, jer je izgubio ne samo logički, nego i praktični kriterij prosudbe. Razlozi tome su što je predstava o brčanskoj realnosti (*sensus communis*) rezultat takve prosudbe njenih stanovnika, prije svega njenih političkih vođa i predstavnika javnih institucija, koja se može nazvati SIMULACIJA. Kod simulacije, kako piše Baudrillard: „Ne radi se više o imitaciji, ni o dupliranju, pa čak ni o parodiji. Radi se o zamjenjivanju stvarnog njegovim znacima, to jest, o jednoj operaciji odvratanja od svakog stvarnog procesa njegovim operativnim dvojnikom, metastabilnom, programatskom, nepogrešivom označavajućom mašinom koja nudi sve oznake stvarnog i ostvaruje kratke spojeve svih njegovih peripetija“

(1991: 6).¹⁴ *Sensus communis* kao simulacija nema osnova i lišen je svakog ozbiljnog uvida u realnost. Ona se zasniva na fantazmima (Evans 2006: 60-61)¹⁵ pojedinaca i određenih grupa. Brčanski *sensus communis* kao simulacija proizvodi i proizvod je brčanske realnosti kao hiperrealnosti. Istinska realnost u Brčkom je nestala. Na njenom mjestu je simulakrum, odnosno „prelaz sa znakova koji nešto prikrivaju na znakove koji kriju da nema ničega“ (Baudrillard 1991: 10), pri čemu se više ne može odvojiti „stvarno od njegovog vještačkog uskrsnuća, jer je sve već unaprijed mrtvo i oživljeno“ (Baudrillard 1991: 10), a produkt je idioničkih obmana, prevara, insinucija i zavjera.

Ovakav *sensus communis* najvećeg broja stanovnika Distrikta mogao bi se nazvati šizofrenim. Šizofrenija, smatra Blankenburg, vodi gubitku „zdravog razuma“, ili *sensus communis* (Blankenburg 2001: 303-315). A bez „zdravog razuma“ gube se sve dimenzije zdravorazumskog odnosa sa stvarnošću. Taj gubitak bliskosti sa svakodnevnim svijetom života kompenzira se tako da se igraju uloge koje nisu zasnovane na stvarnosti, nego na „individualnoj habitualnosti“ („idionic habituality“) (Thoma & Fuchs 2017: 15) (Maton 2008). Individualna habitualnost zasnovana je na obmanama, iluzijama, prevarama, zabludama pojedinaca, što rezultira logički nemogućim sudovima, sudovima ego-manijaka koji se ponašaju kao da niko drugi ne postoji na svijetu, koji ne razlikuju istinito od lažnog, moguće od nemogućeg, dobro od lošeg i koji su esencijalno nedohvatljivi za druge (Blankenburg 2001: 303-315). Brčanska realnost je već odavno implodirala i razdrobila se u fragmente bez zajedničkih smislenih veza. Umjesto realnosti etablirao se simulakrum koji je proizveden iz potreba međunarodne zajednice (Distrikt kao „ogled za ugled“) i šizofrenih prohtjeva stranaka na vlasti i njihovih sljedbenika. Ta simulirana stvarnost se nameće raznim vrstama medijskog, ideologijskog i koruptivnog zavoda. Ona nema osnovu u bilo čemu realnom, nego u fantazmima onih koji su na vlasti, a koje

¹⁴ U temeljima zapadne civilizacije je ekvivalentnost znaka i stvarnog koja se uspostavlja reprezentacijom. Znak, simboli, govor reprezentira stvarnost. Simulakrum je tip reprezentacije ili tip stvarnosti koji se uspostavlja simulacijom. Simulacija je reprezentacija koja nema osnovu u stvarnosti. Tako se uspostavlja svijet bez realnog porijekla. Modelira se realnost bez osnove u realnosti. Gubi se centar svijeta, objektivnost, vrijednosti i principi, nema više razlike između istine i laži, dobra i zla, onog što jeste i onoga što treba da bude. Ljudi su obuzeti igrom slike, simbola, reklama (medija) koji su sve manje povezani sa vanjskom stvarnošću. Ponašanje kao simulacija je lišeno svakog ozbiljnijeg uvida u realnost tako da simulacija postaje realnost simulakrma, a realnost nestaje (Baudrillard 1991: 5-43).

¹⁵ Fantazmi za Frojda su imaginativne projekcije koje nastaju kako bi se ispunile zabranjene ili potisnute želje (Freud 1950 [1908]: 419-428). Lakan pod fantazmima podrazumijeva, s jedne strane, prikrivene traumatične događaje ili realne scene gubitka realnog objekta, a s druge strane, utjehu da će realni objekat biti vraćen, ali to se dešava samo kao fantazam ili zamjena za realno. Ono što je izgubljeno u realnom biva nadoknadeno u fantazmima (Lacan 1977 [1960]: 292-325).

prihvata podanički mentalitet ostalog stanovništva Distrikta. U takvim uslovima ni *sensus communis* ili „zdrava pamet“ stanovništva nije rezultat realnog stanja stvari niti prosudbe o realnom stanju stvari nego postaje simulacija koja se objektivizira kao simulakrum u skladu sa fantazmima onih na vlasti. Šizofrene projekcije dobijaju mogućnost svoga ostvarenja uz pomoć vlasti. Vlast i šizofrenija se udružuju. Tada sve postaje moguće. Sve je moguće ako ste na vlasti ili uz vlast. Šizofrena simulacija posebno oživljava u vrijeme izbora, najvažnijeg i najvećeg političkog karnevala. Tada sudovi, emocije, akcije i reakcije potpuno gube vezu sa socijalnom realnošću. Gubitak mjere, ekstravagancija i ekscentričnost sa nerealnim vizijama se projektuju kao nova realnost i na kraju politički, putem vlasti, objektiviziraju kao hiperrealnost iz koje izlaza nema.

U uslovima brčanske simulirane stvarnosti ili simulakruma, nosioci *sensus communis* mogu se strukturirati u tri tipa socijetalnih grupa. Prva grupa, koju čini oko 35-40% stanovništva, su oni koji izjavljuju da su im životni uslovi odlični ili dobri. Oni se u najvećem broju deklarativno pozivaju na askriptivne tradicionalne vrijednosti porodice, etnosa, tradicije, religije, nacije. No, to je gotovo isključivo retoričko i formalno pozivanje na ove vrijednosti bez istinskog sadržaja. Oni su najvećim dijelom oslonjeni na ontološku, egzistencijalnu i vrijednosnu prazninu, na subjektivne fantazme, na dnevne interese, potrebe i želje koji usmjeravaju njihove životne orijentacije. Drugu grupu čini relativno brojna skupina (oko 40%) koja je nezadovoljna sopstvenim socijalnim uslovima i životom i koja je većim dijelom kritična spram institucija vlasti i njihovih predstavnika. Oni najvećim dijelom odbacuju askriptivne vrijednosti etnosa, religije i tradicije. Dobrim dijelom se pozivaju na moderne i postmoderne vrijednosti, na kult razuma, građanski pluralizam i pluralno funkcionalno zajedništvo. No, ni ovo opredjeljenje nije do kraja dosljedno tako da i ono biva formalno i sadržinski prazno. Socijetalna grupa koju oni čine je formalni (simulirani) modernizam, pa u nekim elementima i postmodernizam, ali bez istinskog sadržaja. Treću skupinu od oko 15 do 20% stanovnika čine oni koji su isključivo oslonjeni na tradicionalne predmoderne vrijednosti čije je ishodište religija (vjera u Boga) koju potvrđuju redovnom vjerničkom praksom, poštujući religijsko učenje kao isključivi vodič u praktičnom životu koji se ne dovodi u sumnju. Velikim dijelom oni zastupaju isključive stavove, stavove nepovjerenja spram drugačijih i imaju osjećaj sopstvene ugroženosti. Socijetalna grupa koju oni čine je predmoderna askriptivna zajednica u kojoj dominira religijsko učenje. Ako se uzme u obzir nedemokratska brčanska tradicija, uz nepostojanje civilnog društva i javnosti, uz permanentne političke i socijalne krize, može se očekivati porast i sve veći uticaj ove grupacije.

Tradicionalna bosanska palimpsestna socijetalnost, taložena stoljećima na suživotu različitih socio-kulturnih (religijskih) oblika života, formalno se još uvijek zadržala u Brčkom, ali je uglavnom izgubila svoj sadržaj. Očuvala se gotovo isključivo na retoričkoj margini sa tendencijom potpunog nestanka. Dominiraju isprazni ritualizam, mimikrija i lični fantazmi bez realne vrijednosne osnove uz sve prisutniji rigidni religijski ili nacionalni tradicionalizam. Nedostatak demokratske tradicije, civilnog društva i javnosti učinili su da se brčanski sensus communis pojavljuje i u šizofrenim formama koje se najvećim dijelom ispoljavaju kao nekritično provincijalno megalomanstvo, mimikričnost, dodvorništvo i podaništvo, vođeni ličnim fantazmima i nerealnim željama.

Tako izgleda kao da je i Brčko, poput Fausta i Dorian Greya, sklopilo savez sa đavolom, savez koji omogućava da stvarnost i fikcija, oznaka i označeno, predstava i predstavljeno, slike i odslikano zamijene mjesta tako da stvarnost egzistira u fiktivnoj ljepoti govora, znaka, predstave, slike, dok kvarnost i koruptivnost, sklonjeno od očiju javnosti, zarobljavaju mentalne i socijalne matrice života. No, kad se predstava, oznaka, imaginarno, slike odvoje od onoga što predstavljaju, označavaju, odslikavaju, započinje „fin de globe“ (kraj realnog svijeta) (Klette 2015: 11) i uspostavlja se vladavina simulacije, vladavina šizofrenog ludila čiji fantazmi postaju stvar(nost) ili hiperrealnost.

Stoga Brčko, poput Dorian Greya, još uvijek u svojoj oficijelnoj javnoj izvedbi egzistira u simuliranoj ljepoti kao Potemkinov „ogled za ugled“ dok svi promašaji moralno i intelektualno upitne vladajuće političke oligarhije, zajedno sa predstavnicima međunarodne zajednice, sve afere, kriminal i korupcija, zloupotrebe javnih ovlasti, sve prevare i obmane, postaju fiktivni i nedostupni „zdravom razumu“. No, to što je brčanska realnost „skrivena“ zdravom razumu ne znači da ona ne postoji. Kao što je Mefistofel došao po dušu Fausta i kao što je Dorian Gray, u želji da uništi svoju sliku kao jedini dokaz svoje kvarnosti, uništio fiktivnu predstavu o sebi, pa samim time i sebe samoga, tako bi se i brčanska stvarnost, što više bude potiskivana šizofrenim simulakrumom, trebala pobuniti i pojaviti kao autentični sensus communis u svojoj istinitoj predstavi o uveloj, smežuranoj i odvratnoj brčanskoj stvarnosti (Vajld 2011: 364). Ili, možda, ipak neće biti nikakve brčanske pobune, jer je brčanski konformistički, šizofreni i dodvornički sensus communis autentičan izraz brčanskog svakodnevnog svijeta života (simulakruma) i „adekvatan“ odgovor na svakodnevne potrebe preživljavanja u takvom životnom svijetu konformističkim metodama i traženjem kakve-takve sreće i zadovoljstva najvećeg broja stanovnika Brčkog.

LITERATURA

1. „Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine – prečišćeni tekst“, *Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH*, broj: 2/10. Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/statut-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html> (Pristupljeno: 15. 07. 2020.)
2. Beliaeva, Natalia (2019), „Orgins of Hannah Arendth’s Sensus Communis – Imagined community of Cicero“, *Neobjavljen nacrt naučnog članka*. Dostupno na: https://www.academia.edu/35022405/DRAFT_Hannah_Arendts_sensus_communis_imagined_community_of_Cicero (Pristupljeno: 31.08.2020).
3. Blankenburg, Wolfgang (2001), „First steps toward a Psychopathology of Common Sense“, *Philosophy, Psychiatry & Psychology*, 8(4), 303-315.
4. Bodrijar, Žan [Jean Baudrillard] (1991), *Simulakrumi i simulacija*, prevela: Frida Filipović, IP Svetovi, Novi Sad
5. Boncompagni, Anna (2018), „Commonsense: Philosophy and mental Disturbance: A Wittgensteinian Outlook“, u: Ines Hipolito, Jorge Goncalves, Joao G. Pereira, ur., *Schizophrenia and Common Sense*, Springer, New York, 227-238.
6. Bourdieu, Pierre (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge and Kagan Paul Ltd., Harvard
7. Bourdieu, Pierre (1986), „The Forms of Capital“, u: John G. Richardson, ur., *Handbook of theory and research for the sociology of education*, 241-258.
8. Christiano, Kevin I. (2007), „Assesing Modernities: From ‘Pre-’ to ‘Post-’ to ‘Ultra-’“ u: James A. Beckford, N. J. Demerath III, ur., *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion*, Sage Publications Ltd., New York, 87-101.
9. Claridge, Tristan (2015), „Bourdieu on social capital – theory of capital“, *Social Capital Research & Training*. Dostupno na: <https://www.socialcapitalresearch.com/bourdieu-on-social-capital-theory-of-capital/> (Pristupljeno: 30. 08. 2020.)
10. Crespi, Irving (1997), *The Public Opinion Process: How the People Speak*, Routledge, London
11. Crossley, Nick (2004), „On Systematically Distorted Communication: Bourdieu and the socio-analysis of publics“, u: John Michael Roberts, Nick Crossley, ur., *After Habermas New Perspective on the Public Space*, Wiley-Blackwell, Oxford, 88-112.

12. Dedeić, Ismet (2020), *Društveni i ekonomski razvoj Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (2000-2020)*, neobjavljena knjiga. Finalni nacrt knjige ustupljen autoru članka u svrhu korištenja statističkih podataka.
13. Dizdarević, Srđan, Dobrila Govedarica, Tarik Jusić, Mervan Miraščija, Svjetlana Nedimović, Ešref Kenan Rašidagić, Selma Zahirović, ur. (2006), *Democracy Assessment in Bosnia and Herzegovina*, prevele: Amira Sadiković, Spomenka Beus, Müller d.o.o., Sarajevo
14. Donsbach, Wolfgang, Michael W. Traugott (2008), „Introduction“, u: Wolfgang Donsbach i Michael W. Traugott, ur., *The SAGE Handbook of Public Opinion Research*, Sage Publications Ltd., New York. 1-18.
15. Eriksen, Tomas Hilan (2004), *Etnicitet i nacionalizam*, prevela: Aleksandra Bajazetov-Vučen, XX vek, Beograd
16. Evans, Dylan (2006), *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, Routledge, London and New York.
17. Filipović, Nihad (2018), „Liberalna demokratija, BiH i kraj povijesti“, *Bosanski Pogledi*, Dostupno na: <http://bosanski pogledi.com/2018/06/05/liberalna-demokratija-bih-i-kraj-povijesti/> (Pristupljeno: 30. 08. 2020).
18. Freud, Sigmund (1950 [1908]), „Creative Writers and Day-dreaming (1908)“, u: Ernest Jones, ur., *Collected Papers*, vol. 4, The Hogarth Press, London, 419-428.
19. Fuchs, Thomas (2010), „Phenomenology and Psychopathology“, u: Sean Gallagher, Daniel Schmicking, ur., *Handbook of Phenomenology and Cognitive Science*, Springer, New York, 546-573.
20. Gadamer, Hans Georg (1978), *Istina i metoda*, preveo: Slobodan Novakov, Veselin Masleša, Sarajevo
21. Gelner, Ernest (2000), *Postmodernizam, razum i religija*, prevela i uredila: Silva Mežnarić, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
22. Ginneken, Jaap van (2003), *Collective Behavior and Public Opinion*, LEA, London
23. Gligorov, Vladimir (2017), „Razlozi i posledice raspada Jugoslavije“, u: Latinka Perović, Drago Roksandić, Mitja Velikonja, Wolfgang Hoepken, Florian Bieber, ur., *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 521-531.
24. Glock, Y. Charles, Rodney Stark (1970), *American Piety: The Nature of Religious Commitment*, Univeristy of California Press, Berkeley
25. Habermas, Jürgen (1991), *Structural Transformation of the Public Sphere*:

- An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, preveo: Thomas Burger, TheMitt Press, Cambridge
26. Hipolito, Ines, Jorge Goncalves, Joao G. Pereira, ur. (2018), *Schizophrenia and Common Sense*, Springer, New York
 27. Holyoak, J. Keith, Robert G. Morrison (2005), „Thinking and Reasoning: A Reader’s Guide“ u: Keith J. Holyoak, Robert G. Morrison, ur., *The Cambridge guide of Thinking and Reasoning*, Cambridge Univeristy Press, Cambridge, 1-9. <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/esad-zgodic-o-zlotvor-nosti-nacionalizma-4277> (Pristupljeno: 31. 08. 2020.).
 28. Jenson, Jane (1998), *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research*, Renouf Publishing, Ottawa
 29. Kamberović, Husnija (n.d.), „Nacionalno pitanje i koncepti države: centralizam, federalizam, autonomizam, regionalizam“, *YU Historija*, Dostupno na: http://www.yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01.html (Pristupljeno: 31. 08. 2020.).
 30. Kant, Immanuel (2012), *Kritika čistog uma*, preveo: Nikola Popović, Dereta, Beograd
 31. Klette, Rebecka (2015), „Fin de la realite: Artificial milieus and hyperreality in Huysmans’ A Reboursand Wilde’s The Picture of Dorian Gray“, *The Victorian*, Izd. 3.3, 5-29.
 32. Lacan, Jacques (1977 [1960]), „The subversion of the subject and the Dialectic of Desire in the Freudian Unconscious“, u: Jacques Lacan, *Ecrits: A Selection* (preveo: Alan Sheridan), Tavistock, London, 292-325.
 33. Lecours, Andre (2000), „Ethnic Civic Nationalism: Towards a New Dimension“, *Journal Space and Polity*, Vol. 4, Izd. 2, 153-166.
 34. Lewis, Staples Clive (1960), *Studies in Words*, Cambridge Universty Press, Cambridge
 35. Loessin, K. John, „Baudrillard, Cioran, and the Postmodern God“, dostupno na: <https://facultyweb.wcjc.edu/users/jonl/documents/Loessin%20ASSR%202012.pdf> (Pristupljeno: 13. 07. 2020.)
 36. Maton, Karl (2008), „Habitus“, u: Michael James Grenfell, ur., *Pierre Bourdieu: Key Concepts*, Routledge, Abingdon on Thames, 48-64.
 37. Milošević, Srđan, Milivoj Bešlin (2017), „Posle Jugoslavije, Problemi društvene transformacije“, u: Latinka Perović, Drago Roksandić, Mitja Velikonja, Wolfgang Hoepken, Florian Bieber, ur., *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 517-520.

38. Office of the High Representative – OHR (1999), *Konačna odluka*, Dostupno na: http://www.ohr.int/ohr_archive/arbitrazni-tribunal-za-spor-okomeuentitetske-granice-u-oblasti-brko-konana-odluka-2/ (Pristupljeno: 15. 07. 2020.)
39. Parsons, Talcott (1991), *Društva*, preveli: Vesna Grbin i Predrag Raos, August Cesarec, Zagreb
40. Pasternack, Lawrence (2014), „Kant on Knowledge, Opinion, and Threshold for Assent“, u: Oliver Thorndike, Pablo Muchnik, ur., *Rethinking Kant*, vol. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 55-74.
41. Perović, Latinka, Drago Roksandić, Mitja Velikonja, Wolfgang Hoepken, Florian Bieber, ur. (2017), *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
42. Price, Vincent (2008), „The Public and Public Opinion in Political Theories“, u: Wolfgang Donsbach i Michael W. Traugott, ur., *The SAGE Handbook of Public Opinion Research*, Sage Publications Ltd., New York, 19-43.
43. Roberts, Michael John, Nick Crossley (2004), „Introduction“, u: John Michael Roberts, Nick Crossley, ur., *After Habermas: New perspective on the Public space*, Wiley-Blackwell, Oxford, 1-28.
44. Roberts, Michael John, Nick Crossley, ur. (2004), *After Habermas: New perspective on the Public space*, Wiley-Blackwell, Oxford
45. Rockmore, Tom (2005), „Hegel on Reason, Faith and Knowledge“, u: William Desmond, Ernst-Otto Onnasch i Paul Cruysberghs, *Studies in German Idealism: Philosophy and Religion in German Idealism*, Springer, Dordrecht, 125-137.
46. Roshwald, Aviel (2015), *Civic and Etnic Nationalism*, Willy Online Library; Dostupno na: <https://doi.org/10.1002/9781118663202.wberen436> (Pristupljeno: 20. 07. 2020.)
47. Schutz, Alfred (2011), „On multiple reality“, u: Robert N. Bellah, ur., *Religion in Human Evolution*, Harvard University Press, Cambridge, IX-XXV.
48. Thoma, Samuel, Thomas Fuchs (2017), „A Phenomenology of Sensus Communis – Outline of a phenomenological approach to social psychiatry“, u: Magnus Englander, ur., *Phenomenology and the Social Context of Psychiatry: Social Relations, Psychopathology, and Husserl's Philosophy*, Bloomsbury Publishing, London, 137-159.
49. Thoma, Samuel, Thomas Fuchs (2018), „Inhabiting the Shared World: Phenomenological Considerations on Sensus Communis, Social Space and Schi-

- zophrenia“, u: Ines Hipolito, Jorge Goncalves, Joao G. Pereira, ur., *Schizop hrenia and Common Sense*, Springer, New York, 19-37.
50. Uildriks, Mark (2019), „Hannah Arendth’s notion of Common Sense and Reality“, Scriptie ter verkrijging van de graad “Master of arts” in de filosofie (magistarski rad), Radboud Universiteit, Nijmegen
 51. University of Cologne Forum, ur. for. (2015), *Ethnicity as a Political Resource*, Global Studies, Bielfeld
 52. Vajld, Oskar [Oscar Wilde] (2011), *Slika Dorijana Greja*, preveo: Miodrag Nikolić, Edicija, Beograd
 53. Vlada Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (2018), Analiza upravljanja planiranjem razvoja, prostornim planiranjem, kapitalnim ulaganjima i javnom imovinom u Brčko distriktu BiH”, *Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH*, broj: 27/18, 5-85.
 54. Zgodić, Esad (2020), „O zlotvornosti nacionalizma“, *Prometej: Za laičku državu i sekularno društvo*, Dostupno na: <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/esad-zgodic-o-zlotvornosti-nacionalizma-4277>
 55. Zima, Peter V., (2010), *Modern/Postmodern: Society, Philosophy, Literature*, Continuum, New York

PUBLIC OPINION AS SENSUS COMMUNIS IN BRČKO DISTRICT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Public opinion researches in Brčko District of Bosnia and Herzegovina are sporadic or non-existent, although public opinion is an essential precondition to understanding democracy itself and also an important factor in examining the legitimacy of political practice. The public opinion should be based upon a rational argumentation so the political “voluntas” is transformed into “ratio”.

Totalitarian state, mass culture, and mass media have brought into question the idea of rational citizen, bringing out the limits of modern ratio in such a way that public opinion is reduced to “common sense” of ordinary citizens. Even though Kant opined that truthfulness of opinion is not subjectively or objectively valid, nevertheless he assumed that there is something “rational” in a way of thinking which is led by everyday concerns, which is what we call “Sensus Communis”.

Sensuscommunis is a post-rational truthfulness and justice which doesn’t have to be reasonable, nor objective, or logical. It represents the mindset of ordinary people and constitutes the moral being of

citizens. In the context of District residents, the research was made based upon their judgment of the living conditions, social relations, nation, religion, and the work of public institutions. In syncretic Sensus Communis of District's residents, where traditional, modern and postmodern values are intertwined, premodern social relations of lord and servant are dominant, together with ascriptive social relations, feelings of national endangerment, declarative religious traditionalism without transcendent origin, sucking up to public institutions and their representatives, followed by empty ritualism, mimicry, and personal fanaticism. In the opinions of District's residents, it's hard to find a correlation between declarative and real behavior, so the Sensus Communis manifests as a schizophrenic solipsistic form – a form of a simulacrum.

It seems that Brčko, just like Faustus and Dorian Gray, has made a pact with the Devil, the alliance which makes it possible that reality and fiction, the sign and signed, the representation and represented, the picture and a real thing, change their places so that the reality exists in a fictional beauty of speech, signs, representations, pictures, while the corruption and evil of reality is overtaken by imaginary, away from the public's eyes.

Keywords: public opinion; common sense; Sensus Communis; democracy; mass culture; the world of daily life; schizophrenia; simulation; simulacrum

Adresa autora
Authors' address

Enes Pašalić
samostalni istraživač
Brčko
pasalicenes@gmail.com